Seinem unvergesslichen Lehrer
Herrn Prof. Dr. Dittenberger
in dankbarer Verehrung
Dr. Nef.

DE MYSTERIORUM ELEUSINIORUM TEMPORE ET ADMINISTRATIONE PUBLICA.

DISSERTATIO INAUGURALIS PHILOLOGICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

IN

UNIVERSITATE FRIDERICIANA HALENSI

CUM VITEBERGENSI CONSOCIATA

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

RITE CAPESSENDOS

UNA CUM SENTENTIIS CONTROVERSIS

IN AUDITORIO MAXIMO

DIE XXX. M. OCTOBRIS A. MDCCCLXXXVI

HORA XI

PUBLICE DEFENDET

AUCTOR

AUGUSTUS NEBE

HASSO-NASSOICUS.

ADVERSARIORUM PARTES SUSCIPIENT:

C. KROHN, CAND. PHIL.

C. HARTENSTEIN, CAND. PHIL.

G. KEIL, STUD. PHIL.

HALAE SAXONUM.

FORMIS DESCRIPSIT E. KARRAS.

MDCCCLXXXVI.

PATRI CARISSIMO

SACRUM.

De mysteriis Eleusiniis quae olim composuerunt cum alii tum Hicesius [1]) et Melanthius [2]) quia aetatem non tulerunt, si quis mysteria illa sanctissima tractare vellet, fieri non potuit, quin materiam per omnes antiquitatis partes latissime fusam indagaret, disponeret, coniungeret. Quod negotium exoptatum illud quidem sed per se molestissimum eo maioribus implicatum erat difficultatibus, quod grammatici fere soli illam praebuerunt silvam, quos persaepe errare, hariolari, commenta proferre, denique *τὰ πλεῖστα ἀποφαινομένους ὀλίγιστα εἰδέναι* vix est quod dicam, neque iam reclusi erant inscriptionum uberrimi fontes ac limpidissimi. Quare quid mirum I. Meursium [3]), qui primus illud periclitatus est plenum opus aleae, ut monumentum exegit, quod miremur propter industriam diligentiam, eruditionem acumen, haud sane indignum, ita neutiquam pertractasse quaestionem et protulisse omnibus numeris absoluta? Inter eos autem, qui post Meursium coeptam pertexere telam studuerunt, Sainte-Croix [4]) haud dubie primum tenet locum non tam propter ipsius operis pretium quam propter eam, qua nimis diu floruit, auctoritatem; etenim pro Francogallorum more ingenioso sed qui libentius indulgentiusque modum excedat verseturque in vanis illis phantasmatum regionibus, *ἀεροβατεῖ* nisi infirma claudicantium fulcra, ut iocer cum Godofredo Hermanno, nil sibi praesto esse oblitus. Nihilominus quam sic effecit cum ceterorum mysterio-

---

[1]) Müller, frg. h. gr. IV p. 429. *περὶ μυστηρίων.*

[2]) l. c. IV, 444. *περὶ τῶν ἐν Ἐλευσῖνι μυστηρίων.* — Menander ille, quem de mysteriis scripsisse ferunt, numquam omnino fuit, sed coniectura natus est inepta, qua ex cod. Ven. schol. Arist. av. 1073 *Μέλαν δὲ* eliciebatur *Μένανδρος δὲ*, immo *Μελάν(θιος) δὲ* intellegendum est.

[3]) Eleusinia, Lugd. Bat. 1619.

[4]) Recherches historiques et critiques sur les mystères du paganisme 1784; sec. éd. par Silvestre de Sacy, Par. 1817.

rum tum Eleusiniorum imago specie quadam ac splendore allectos omnium aliquamdiu tenuit animos, donec Ch. A. Lobeck [1]), qua erat doctrina sagacitateque ornatus, „cum priorum errores per omnes ambages et latebras persequendas et exagitandas sibi putasset, horum quidem eam stragem fecit, ut hic Aglaophami liber intellegentiae ut mirifice errantis ita falsa redarguentis et pervincentis monumentum quoddam et quasi tropaeum splendidissimum exstet.“ At Tenedia securi — liceat enim Ciceronis verbis uti — cum omnia praecideret et liberius interdum procederet, mysteriis omnem ademit non solum sucum et sanguinem sed etiam colorem et speciem pristinam, reliquitque truncum miserrimum, cui novum iniecisse vigorem eos qui novissimis temporibus hanc retractarent quaestionem cave credas. Immo neque O. Muellero [2]) aut L. Prellero [3]), cum de Eleusiniis componerent titulos encyclopaediis inserendos instituti operis cancellis nimis arcte circumscriptis, neque A. Mommseno [4]) — nam ceteros, quamvis multi sint qui praeter illos attigerint mysteria, missos facere iuvat — ut rem absolverent contigit; et omnino qui tantum velit exantlare onus, ei strenue per totam vitam est agendum priusquam ab imis denuo fundamentis aliquid exaedificare audeat. Nec meos ego huic labori pares duxi humeros etiamnunc tenues et eum subire insuetos, sed duo mihi selegi capita singularia, quae pro virili parte absolvam quaeque tractata subsidia spero fore eis, qui totam aliquando redintegrabunt opus, quaestiones dico de Eleusiniorum tempore et administratione publica. Quae quoniam ad externas cultus Eleusinii spectant rationes neque in vagis positae sunt coniecturis vanisque commentis, sed vel maxime monumentis nitantur lapidibus incisis [5]), haud ita difficiles videantur cuipiam neque tamen flocci sunt pendendae. De altera enim quaestione adhuc sub iudice

---

[1]) Aglaophamus sive de theologiae mysticae Graecorum causis libri tres. Regim. 1829.

[2]) Allgemeine Encycl. von Ersch und Gruber I, 33 p. 268 sqq. = O. Müller, kl. deut. schr. II, 242 sqq. — „A. E.“

[3]) Pauly, Real-Encycl III, 83 sqq. — „R. E.“

[4]) Heortologie. Lpz. 1864. — „Mommsen.“

[5]) quorum quae in Dittenbergeri Sylloge inscr. Graec. exstant commodum duxi locum indicare (= „Dittbg.“).

lis est, cum quot eam ingressi sunt viri eruditi, tot prolatar invenias opiniones diversas, quas ad unam omnes falsas esse et ineptas si probavero, haud scio an effecisse aliquid videas, etiamsi novam proferre rationem non ausim, de altera autem tantum abest ut crambem renovem, ut nunc primum tractetur; neque enim prius tractari potuit cum aliqua probabilitatis specie, quoniam nuperrime in lucem prodierunt rationes magistratuum delubri Eleusinii Cephisophonte archonte ol. 112, 4 (329/8 a. Chr. n.) redditae [1]), quibus in hac quaestionis parte utimur adminiculis gravissimis. Sunt sane etiamnunc haud ita pauca, quae in occulto abdita delitescunt neque ego is sum, qui haec omnia restituere coner, sed fore spero, ut singula quaedam instituta paulo clarius e tenebris emergant.

---

[1]) „Rat. El.“, quae publici iuris factae sunt a Chr. Tsunta *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 1, 1883 p. 118 sqq., col. I et II exstant etiam in C. I. A. II, 2 p. 516 sqq., no. 834b.

Pars prior.

I. Mysteriorum Eleusiniorum historia adumbrata.

In lubrica illa de Eleusiniorum tempore quaestione et doctorum hominum mirum quanta dissensione ante omnia id studendum videtur, ut fundamenta iaciamus quam firmissima. Quod ut efficiatur, haud alienum puto a re, mysteriorum Eleusiniorum historiam lineamentis quamvis brevibus circumscribere. Nam tum demum cum constat, quomodo eorum cultus, celebratio, auctoritas immutata sint per saeculorum decursum, recte diiudicari potest, quae ineunda sit ratio disputationi nostrae, quidque tribuendum singulis auctoribus testimoniisque, quibus si confusis uteremur, nihil certe efficeremus, quia utique non eiusdem omnia farinae sunt.

De mysteriorum origine tot et tam diversae circumferuntur fabulae [1]), vix ut certi quicquam ex iis elicere possis, id tantum apparere videtur fuisse tempus, quo Cereris et Proserpinae cultus Eleusine idem erat atque in ceteris Graeciae urbibus eaeque colerentur ut *θεσμοφόροι*, neque prius adiuncta esse mysteria quam ad cultiorem homines progressi essent humanitatem, quippe quorum vis et argumentum praecipuum versaretur in immortalitatis spe excitanda et fovenda. Accedit ad hoc argumentum ex rerum natura depromptum aliud, quod Nisseni [2]) debetur ingenio, qui idem probavit ex templi Eleusinii situ. Coniunctum vero fuisse cum deabus chthoniis in antiquissimis illis mysteriis Plutonem, non Iacchum si non constat, attamen admodum est probabile [3]); quae cum ita sint, etiam ritus minime respondisse

---

1) Preller, R. E. 86 sqq. 92 sqq.

2) Ueber Tempelorientierung. Rh. Mus. XXXX, 1885 p. 346 sq.

3) Cf. quae disputavit Foucart in commentatione eruditionis plena: „le culte de Pluton dans la réligion Éleusinienne“ in Bull. de corr. hell. VII, 1883 p. 397 sqq.; Preller, Dem. et Per. p. 389 sqq.; A. Mommsen, Heort. p. 64 sqq.; G. Busolt, griech. Gesch. I p. 421 sqq.

ei quae postea invaluit rationi, sponte patet. Utebatur autem tum Eleusiniorum urbs suis ipsius legibus institutisque nondum subacta Atheniensium imperio regesque ipsi sacerdotum munere fungebantur: quapropter hierophantae postea sublata regum potestate splendorem tamen speciemque servabant, pristinae dignitatis vestigia quaedam satis perspicua.[1] Neque enim fieri potuit, ut resisterent diu vicinae urbis opibus magis magisque auctis; et habet sane quandam historiae speciem celeberrimum illud inter Eumolpum Erechtheumque bellum quamvis fabularum multitudine paene oppressam[2], nec est cur dubitemus, quin re vera bello peracto ita coaluerint in unam civitatem Athenae et Eleusis, ut concederentur Eleusiniis cum alia privilegia[3] tum sacerdotia mysteriorum utrique urbi iam communium futurorum, summa administratio moderatioque et urbis et cultus Atheniensium reipublicae traderetur.[4] Qua consociatione factum est, ut magnopere effloresceret sanctissima mysteriorum religio Cererisque Eleusiniae cultus Atheniensium opibus crescentibus paulatim ad alia Graeciae Asiaeque oppida propagaretur, neque vero illius belli tempus certius definiri potest, quamvis haud ita multum ante Solonis aetatem gestum id esse non recte statuisse videantur et Grote (tr. Fischer III p. 25) et A. Mommsen (Heort. p. 63), contra quos magnopere gaudeo, quod Boeckhii et O. Muelleri stat auctoritas, argumento gravissimo confirmata. Constat enim priusquam magna illa Ionum colonia deduceretur, Eleusiniorum sacra iam probata esse omnibus Atheniensibus publiceque recepta. (Strabo XIV, 1, 3. A. E. 274). Nec minus est dubium, quo factum sit tempore, ut peregrini quoque initiarentur, nam fuisse tempus, quo non participes essent nisi Athenienses cives, recte si quid video et inde efficitur, quod Herculem initiatum ferunt per adoptionem (Ister fr. 20. Müll. fr. hist. Gr. 421 et Apollod. XI, 5, 12) et ex proverbio admodum vulgato

[1]) R. Schoell, die Speisung im Prytaneum. Herm. VI, 1872 p. 17.

[2]) Lobeckii epimetrum I p. 205 sqq.

[3]) W. v. Wilamowitz-Möllendorff, Phil. Untersuch. I p. 126 sqq. et 277. Foucart, Bull. de corr. hell. IV, 1880, p. 233 sq. W. Dittenberger Herm. XX, 1885, p. 30. G. Busolt, griech. Gesch. I p. 420.

[4]) H. Sauppe, Attica et Eleusinia, Göttg. ind. lect. 1880 p. 8 sq. Dittenberger l. c. p. 9.

(Zenob. II, 26): Ἀττικοὶ τὰ Ἐλευσίνια· ὅταν καθ' ἑαυτοὺς συλλεγέντες τινὲς πράττωσί τι.[1])

Paulo fortiore gradu incedere licet inde ab Solonis temporibus. Constat enim Epimenidis statuam exstitisse ad templum Eleusinium sub arce situm[2]) (Paus. I, 14, 3) et Solonis legibus praescriptum fuisse, ut peractis Eleusiniis senatus haberetur in Eleusinio urbano. (Andoc. de myst. 111.) Quibus coniunctis testimoniis nescio an recte possit colligi, tum totum Eleusiniorum cultum redactum esse in novam formam certisque circumscriptum legibus, quod vel optime quadrat ad universam illius aetatis indolem, quae fervidissimo rerum divinarum emendandarum instincta erat studio.[3]) Atque illam, quae tum constituta est, Eleusiniorum rationem non ita multum abhorruisse putaverim ab vulgata posteriorum aetatum. Id quidem certe apparet ex Herodoti de pugna Salaminia narratione (VIII, 65), quinti saeculi initio magna cum mystarum frequentia celeberrimam illam Iacchi

---

[1]) Nitzsch, de Eleusiniorum ratione publica. Kiel ind. lect. 1843.

[2]) Sanequam plerumque referri Pausaniae verba non ignoro ad templum Agraeum (A. Mommsen, Heort. pp. 52. 63. 377; E. Curtius, Gr. Gesch. I[5], 311. 664; Ribbeck, Anfänge des Dionysoscultus in Attica, Kiel 1869 p. 17; Schultess, de Epimenide Crete, Göttg. 1877, p. 32), quod num omnino exstiterit, dubium est, cum nusquam eius fiat mentio aut apud scriptores aut in titulis; nam Pausaniam spectare Eleusinium Ungeri disputatione sagacissima (Sitzungsber. der Münchener Akad. 1874 p. 288 et Phil. Anz. IX, 1878 p. 26; cf. etiam Gerhard, Rh. Mus. XVIII, 1863, p. 300) effectum puto, quoniam unde hauserit Schultess nescio illud: templi illius (Agraei) statuaeque Epimenideae locus nunc etiam conspicitur. Neque vero statuam illam sacram fuisse Epimenidis herois Attici, qui primus boves aratro iunxisse credebatur confundebaturque postea cum Buzyga, eidem viro docto (cf. etiam G. Loeschcke, die Enneakrunosepisode bei Pausanias, Dorpat 1883 p. 26) concedere possum priusquam argumentis firmis Pausaniam errasse constet. Cuius ex verbis plus aequo collegisse nunc in propatulo est et Mommsenum Ribbeckiumque, qui Epimenidem minorum mysteriorum auctorem fuisse fingerent, quorum originem ad eam potius aetatem referendam putaverim cum O. Böttichero, Phil. Suppl. III, 320, qua Eleusis subacta est Atheniensibus, et Strubium, Studien p. 52, K. Franckium, de hymni in Cererem homer. compos., Kiel 1881, qui primum cum Eleusinia sacra cum rebus Atheniensium coniunxisse arbitrantur.

[3]) Haud ita multum differt Wilamowitzii sententia, cf. Homer. Untersuch. 1884 p. 209.

pompam deductam esse quotannis Athenis Eleusinem eodem quo postea die. Nec mirum, illa victoria, quam vel maxime deberi Iacchi auxilio fama increbuit (cf. Herod. l. c. cum interpr.) nihil antiquius fuisse ad mysteriorum auctoritatem et stabiliendam et ceteris commendandam Graecis, quamquam artissimam illam templi Eleusinii Delphicique consociationem amicitiamque etiam ad hanc rem multum valuisse in propatulo est. (Dittbg. 13, 5, 26, 34; C. I. A. II, 948, 3. 949, 4. 950, 6; Isocr. IV, 31; Demon apud Athenaeum III p. 96 d; Aristid. I, p. 168 (Dind.); Preller, Dem. et Per. 295).

Cuius rei testimonium haud spernendum praebet vetustissimum illud Atticarum inscriptionum exemplar (C. I. A. I, 1 cf. IV p. 3 sq. [Dittbg. 384]), quo cum alia decreta continentur paulo post pugnam Salaminiam facta [1]) „de templi Eleusinii sacris ceterisque rebus omnibus, quae ad cultum eius pertinent, administrandis atque ordinandis“ tum de feriarum Eleusiniarum sacris indutiis praecepta. Neque vero eam decreti fuisse causam statuerim, quae Sauppio videbatur p. 11, intermissam esse nonnullos per annos totam sollemnitatem, quae ut denuo restitueretur, populo curae fuisset, cum neque ex tituli verbis nimis mutilatis neque ex aetatis illius indole nec belli deceleënsis comparatione, quam vir ille doctus instituit [2]), hanc probare possis opinionem, immo cum „in universum agi de civitatum earum iuribus officiisque facile perspiciatur, quae templi Eleusinii festorum caerimoniarumque participes esse voluissent“ (Kirchhoff, C. I. A. IV p. 4) [3]), nulli alii rei deberi hoc decretum coniciendum erit nisi dilatato Atheniensium imperio atque mysteriorum religioni iam a multis civitatibus exteris sociorum potissimum pie

---

[1]) Sauppii enim opinioni (de inscriptione El. ind. schol., Göttg. 1861/62 p. 10) non nisi post indutias triginta annorum cum Lacedaemoniis pactas sanciri potuisse illas constitutiones refragatur litterarum forma; fortasse tum decretum factum est, cum templum post pugnam Plataeensem incensum (Herod. IX, 63) instauraretur quam ornatissime.

[2]) p. 11; at ne tum quidem sacra Eleusinia prorsus intermissa sunt, sed nonnullae tantum celebrationis partes omissae; cf. paulo infra.

[3]) Quod enim Schoemann, Jhrb. f. Ph. 85, 1862 p. 33, dicit: „ich halte solche Betheiligung (auswärtiger Städte) auch für unvereinbar mit dem Wesen der Mysterien“ errasse virum eruditissimum facile cognoscitur adhibito C. I. A. II, 442.

cultae. Quid, quod iisdem temporibus morem illum, ut hordei triticique primitias Cereri Eleusiniae offerrent civitates cum Atheniensibus foedere iunctae, invaluisse apparet ex inscriptione gravissima nuper reperta [1]), in qua exstat decretum aliquot decenniis post Pericle fortasse auctore factum [2]), quo usus ille patrius aliquamdiu neglectus redintegratur. Quibus in monumentis id vel summi est momenti ad nostram quaestionem, quod nullum fere exstat vestigium, ex quo aliis temporibus cultuque celebrata esse Eleusinia, cum aliqua probabilitatis specie colligi possit, pauca quibus administrata esse evincitur alia ratione mysteria atque temporibus insequentibus.

Periclis autem aetate quanta visentium frequentia concursuque acta sint mysteria, demonstrat etiam Cereris et Proserpinae cella „immani magnitudine" ab Ictino eiusque sociis confecta (Vitruv. VII praef. 12; Plut. Per. 13; Strabo IX, 1, 12; V. Blavette, Fouilles d' Éleusis, in Bull. de corr. hell. VIII, 1884, 255 sqq.). Quare mirum vix est, quod Athenienses bello cum premerentur Peloponnesiaco adeo non rite sacra facere neglexerunt, ut officia diis Eleusiniis debita pro parte virili praestare studerent, cum Iacchi pompam Decelea occupata *κατὰ θάλασσαν* Eleusinem deducerent, donec Alcibiades redux cum communi civium plausu pristinam restituit rationem. (Xen. Hell. I, 4, 20; Plut. Alc. 34). Erant sane etiamtum, qui non sine lento risu omnes huiusmodi caerimonias despicerent aut acerrime impugnarent, neque tamen contagio latius serpsit transiitque ad volgus etiamtum *δεισιδαιμονίᾳ* insigne; neque qui gubernacula

---

[1]) De qua praeter ea quae Dittenberger attulit Syl. 13 cf. G. Loeschke, die Enneakrunosepisode p. 18 sqq.; Ad. Schmidt, das eleusinische Steuerdecret, Jahrb. f. Ph. 131, 1885, p. 681 sqq.; K. Schäfer, zum eleus. Steuerdecret, Jhrb. f. Ph. 133, 1886, p. 173 sqq.

[2]) H. Sauppe, Attica et Eleusinia, ind. lect. hib. Göttg. 1880/81 p. 9. Quae autem E. Curtius in oratione, cui inscribitur: Athen und Eleusis Berl. 1884, p. 12 sq. de tituli vi Periclisque consilio disputavit, pace viri ingeniosi, nimis longe repetita videntur, immo Pericles in hac quoque re ut in multis aliis maximam ostendit liberalitatem munificentiamque, nam recte se habet, quod Bergk, de rel. com. att. p. 89, de eius dixit indole ingenioque. A quibus dissidens G. Löschcke cum ab adversariis Periclis latam esse legem statuit p. 19, vereor ne litus arasse videatur.

tenuerunt reipublicae, quantum inde redundaret ad urbis gloriam amplificandam, ignorabant, immo non solum Lycurgus, ut erat ex vetere Eteobutadarum gente oriundus, et nova monumenta exstruxit Eleusine et ritus quosdam restituit pridem abolitos [1]), sed etiam Demetrius Phalereus, cum rerum potiretur, porticum ante cellam templi magni Eleusinii in fronte a Philone perficiendum curavit (Vitruv. VII, 17), cuius rationes adhuc exstare videntur C. I. A. II, 834 e. [2]) Quin etiam mirum illud accidit, ut quo magis corruerent Athenarum opes, eo maiora incrementa caperent mysteriorum cultus sanctitasque et eo perveniret rerum status, ut praeter epheborum instituta nihil nisi initia Eleusinia pristini splendoris servarent indicia (Aristid. I p. 415 Dind.) atque peregrinos undique allicerent mysteriorum gloriam ad ultimas usque regiones propagaturos.

Et constat sane missas esse sacras legationes etiam post eversam libertatem ad sacra Eleusine agenda, velut Milesiorum architheorus et tres theori afficiuntur honoribus, utpote qui Eleusiniis interfuerint sacraque fecerint pro populi Attici salute, titulo quodam alterius, ut videtur, saeculi initio concepto (C. I. A. II, 442 p. 216). At frugum primitias, quae quin usque ad Demosthenis aetatem religiosissima observatione ab nonnullis certe civitatibus oblatae sint deis Eleusiniis, ne in dubitationem vocemus impedimur cum Isocratis testimonio (IV, 31) tum rationibus Cephisophonte archonte ol. 112, 4 (329/8) ab magistratibus Eleusiniis redditis, etiam posteris temporibus Atheniensium potestate infracta missas esse Eleusinem vix crediderim [3]), quamvis Hadriani sane imperio consuetudinem illam resuscitatam „rectius speciem vitae quam vitam in breve tempus recuperasse“ appareat ex C. I. A. III, 85 (Sauppe l. c. p. 7; Mommsen, Roem. Gesch. V, 257). Omnino quantopere subiecta fuerint omnia mysteriorum instituta principum arbitrio ut sponte patet ex miserrima Atheniensium statu ita vel luculentissime inde intellegitur,

---

[1]) cf. P. Foucart, Bull. de corr. hell. VII, 1883, p. 390.

[2]) cf. E. Spangenberg, de Atheniensium publicis institutis aetate Macedonum immutatis, Halle 1884, p. 20.

[3]) Aristid. or. panath. 168 (Dind.): *αἱ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπαρχαὶ δεῦρ' ἀφικνούμεναι καθ' ἕκαστον ἔτος τῶν σπερμάτων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων,* cf. 417 (Dind.).

quod Demetrius Poliorcetes (Plut. Dem. 26, cf. A. Mommsen, Chronol. p. 114) uno refragante daducho obtinuit, ut uno eodemque mense et minoribus initiaretur mysteriis et maioribus.

Neque tamen ex tam singulari facto totam tum immutatam esse Eleusiniorum rationem tuo iure colligas, sed in universum etiam illis temporibus pristinam servatam esse consuetudinem dicendum erit, quamvis unum alterumve usum ritumque aut omnino omissum esse gliscentibus saeculis aut in novam redactum formam, consentaneum sit neque equidem negaverim. Velut sensim inveterasse apparet ex titulis, ut ephebi armati in pompa incederent Iacchumque deducerent et sacerdotes adiuvarent in sacris faciendis [1]), sed ne horum quidem officiorum semper eadem erat ratio, quippe antiquiore tempore pompae illi, qua sacra ad urbem deferebantur ante feriarum initium, obviam tantummodo veniebant ephebi ad locum aliquem viae sacrae, Hadriani aetate Eleusinem ipsam petebant, unde deducerent pompam Athenas. [2]) Atque Herodis Attici liberalitate factum est, ut nigrarum vestium loco albas induerent in Iacchi pompa (C. I. A. III, 1132; Philostr., vit. soph. p. 58, 15 [Kays.]). Sed iam vides, quam levia et nullius fere momenti fuerint omnia, quae de Eleusiniorum ratione commutata memoriae sint prodita. Id certe et ex titulis et ex scriptorum testimoniis intellegi potest. ad infimam usque aetatem acta esse Eleusinia mense Boëdromione (Aristid. I, 422), constitisse antiqua sacerdotum munera, mysteria Hadriano Antoninisque faventibus summa viguisse laude. Etenim quamquam veram religionem paene sublatam esse [3]) luculentissime demonstrat Sabinae, Hadriani uxoris, cultus cum mysteriis coniunctus (C. I. A. III, 12; 899), nonne etiamtum magnam fuisse eorum vim ad hominum animos divino quodam afflatu incitandos, statuendum erit ratione habita foedissimarum criminationum, quibus inter tot paganorum cultus apologetae christiani vel maxime impugnabant sacra illa augustissima? At cum saepius scriptores illi ecclesiastici in unum quasi cinnum confundunt diversissima paganicorum sacrorum genera et sive de industria sive abrupti sacro studio sive ignari omnino rerum

[1]) W. Dittenberger, de ephebis atticis, Göttg. 1863 p. 61 sqq.
[2]) idem, Syll. 387, not. 2.
[3]) Wilamowitz-Möllendorff, homer. Untersuchg. 1884 p. 208.

status a severa veritate deflectant, magnopere cavendum est, ne illorum narrationibus nimium tribuamus nedum aliis praeferamus testimoniis. (Lobeck 196 sqq.; O. Iahn, Herm. III, 1869, 327.)

Neque vero vano conatu aggressi sunt mysteria, dummodo Aristidi credendum sit quamvis magnificentius querenti templum Eleusinium ab hominibus nefariis conscelerratisque incensum et paene deletum; cui quid sit cur fidem abrogemus, equidem non video nec dubito, quin homines illi, in quos debacchatur rhetor p. 415 oratione Eleusinia, existimandi sint Christiani, quamquam certis probari argumentis nequit.[1]) Sed nondum adeo corroborata erat doctrina christiana, ut funditus everteret mysteria immo usque ad quarti saeculi finem stabant, sed vix stabant arboris instar suco carentis, ab imperatoribus christianis modo impugnata modo cum sublatis iis non ferenda vita videretur, tolerata[2]), quoad Gothi Alarico duce totam pervagati Graeciam, ab monachis incitati fanaticis immani furore aggrederentur templum Eleusinium soloque aequarent a. 396; paulo post „sacerdotium consiluit post edictum Theodosii non nisi clandestino usu celebratum". (Franzius ad C. I. G. 4770.)

II. De ludis Eleusiniis.

Placidis adhuc undis nos devectos excipit mare aestuosum, in quo strenue est agendum, ne in vadis haereat navicula vel scopulis allisa dissolvatur, venimus enim ad ludos Eleusinios clarissimos, quos pro antiquissimis totius Graeciae vulgo habitos esse cum aliunde constat (Aristid. I, 168, 308, 417; schol. Pind. Ol. IX, 150) tum ex Aristotelis (Müll., frg. h. gr. II p. 189, 282) et marmoris Parii (l. 30) testimoniis consentientibus. Hucusque silentio eos prorsus praeterii atque hanc consulto secutus sum rationem, quoniam num omnino eodem quo mysteria tempore acta sint, adhuc sub iudice lis est, nusquam enim certi quicquam de eorum tempore memoriae est traditum ac toto coelo

---

[1]) Aristid. Dind. not. p. 423; Welcker, griech. Götterlehre II 568 sq.

[2]) Zosim. IV, 3: *τοῦτον — τὸν νόμον ἀβίωτον τοῖς Ἕλλησι καταστήσειν τὸν βίον, εἰ μέλλοιεν κωλύεσθαι τὰ συνέχοντα τὸ ἀνθρώπειον γένος ἁγιώτατα μυστήρια κατὰ θεσμὸν ἐκτελεῖν.* cf. Lasaulx, der Untergang des Hellenismus, p. 84 not. 242.

differunt inter se doctorum hominum sententiae, velut Boeckh Pind. III p. 195 confidenter proferre non dubitat: „Eleusinia duplicia nemo ignorat: maiorum septimo die ludi acti", nec minus definite O. Müller A. E. 382 mysteriis non adiuncta esse certamina gymnica contendit, sed statim post messem factam celebrata. At quo ex fonte manaverint hae opiniones pugnantes secum adversis frontibus, cum neque ipsi dixerint auctores ceteroquin gravissimi neque iurare in verba magistri liceat libeatque neque qui post eos rem attigerunt[1]), subtilius disputaverint, aliud nihil restat nisi ut quaestionem illam denuo tractem. Quod ego si in tanto virorum eruditissimorum dissensu faciam, etiamsi certissima et omnibus numeris absoluta proferre non possim, tamen non vereor, ne in simplo fluctus excitare videar.

Primum igitur ludorum Eleusiniorum mentio fit apud Pind. Ol. IX, 150; XII, 157; Isth. I, 81, qui priore loco Epharmostum luctatorem clarum summis effert laudibus, quippe quem et aliae ornaverint victoriae *εἰναλία τ᾽ Ἐλευσὶς ἀγλαΐαισιν*, institutum nimirum erat etiam Eleusine luctae certamen[2]); cum autem altero loco cursus certamen intellegendum esse recte notaverit Boeckh, atque tertio haud dubie significentur certamina ibi facta equestria *ἐν γναμπτοῖς δρόμοις* (cf. etiam schol. ad hunc locum), ad maiorem iam ambitum excultos esse quinti saeculi initio ludos Eleusinios et gloria viguisse magna perlucide apparet, neque vero quae tum eorum fuerit ratio, accuratius potest explorari. Paulo certiore iudicio uti licet de quarti saeculi fine respectis magistratuum Eleusiniorum rationibus, ubi legitur inde ab versu β 45: *ἕκτην*[3]) *τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων ἐπὶ τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τ[ῆς ἱπποδρομίας]* | *καὶ τοῦ πατρίου*

---

[1]) Boeckhii sententiam quamvis ex parte quidem mutatam probaverunt: L. Preller, Zimmermanns Zt. f. Altert. (1835) 1008; gr. Myth. I, 618, aliter R. E. p. 102; Hermann, got. Alt. 55, 39; Lenormant, rech. arch. 88; A. Mommsen, Heort. 263 sq.; Mannhardt, mythol. Forsch. 209. Mülleri: Schoemann, gr. Alt. II, 539; in medio reliquerunt Palmblad, Jhrb. f. Ph. Suppl. XI, 397, et P. Foucart, Bull. VIII, 1884, p. 200.

[2]) Ex hac igitur parte nihil obstat fabulae ab Aulo Gellio XV, 20, 3 de Euripidis pueritia tradita: post Eleusino et Theseo certamine pugnavit et coronatus est.

[3]) Corrigendum videtur ex editoris graeci coniectura admodum probabili: *εἰς τὴν* cf. *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 1, 1883, p. 258.

ἀγῶνος καὶ τῆς μουσικῆς μέδιμνοι ΓΔΔ· εἰς τὴν πεντετηρίδα τ[ῶν Ἐλ]ε[υσινίων ἐπὶ] | τὸν γυμνικὸν ἀγῶνα καὶ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ἱπποδρομία[ς] καὶ τοῦ πατρίου μέδιμνοι . . . . | εἰς τὴν ἱπποδρομίαν τὴν προςτεθεῖσαν κατὰ ψήφισμα ἆθλα μέδιμνοι ΓΔΔ· σύμπαν κε[φά(λαιον) ἱερεῦσι καὶ] | ἱερείαις εἰς τὴν τριετηρίδα τῶν Ἐλευσινίων καὶ εἰς τὴν πεντετηρίδα [μ]έδιμ[νοι] ΗΗΗΗ . . . . . Agebatur igitur Eleusine ludorum trieteris et penteteris, quarum in utraque celebrabantur certamina et gymnica, quae primo loco commemorari ea de causa diserte dicere e re puto, quod sollemnis formula est Ἐλευσινίων ὁ γυμνικὸς ἀγῶν (Mommsen p. 263), et equestria et musica et patria, quorum quae ratio fuerit formaque, equidem ignoro, at probare nequeo P. Foucarti sententiam, qui „suppose qu'ils (Eleusinii) avaient tenu à maintenir leurs fêtes nationales à côté des grandes fêtes d'Éleusis, communes à tous les Athéniens" (l. l. 201).[1]) Illam autem ἱπποδρομίαν τὴν προςτεθεῖσαν pertinere ad quinquennium et decretum esse propter frumenti inopiam, qua tum Athenienses premerentur, Lycurgo fortasse auctore, recte colligi videtur, cum praesertim etiam tertio saeculo [ἐπί]θετον ἀγῶνα institutum videamus τεῖ Δήμ|[ητρι καὶ τεῖ Κόρε]ι ex Dittenbergeri supplemento probabilissimo (C. I. A. II, 314; Dittbg. 143, 43). Quod si quis tituli verbis supra laudatis nisus non quotannis ludos actos esse statuat cum Foucarto p. 200, vereor ne a recta abducatur via, immo tantummodo maiore pompa ac splendore tertio quoque anno et quinto ornata esse Eleusinia[2]) inde elucere puto, quod iis qui ante-

[1]) Neque enim Reischii opinionem in libello „de musicis Gr. certaminibus", Vindob. 1885 p. 55, prolatam persuasisse mihi fateor, qui a solis Eleusiniis Baccho celebratum esse illud patrium certamen statuit nec diversum esse ab illo quod exhibet Cerycum Eumolpidarumque decretum (Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883 p. 83, 7) ἀναγορεύειν τοῦτον | τὸν στέφανον Διονυσίων τῶι πατρίωι ἀγῶνι | Ἐλευσῖνι ἐν τῶι θεάτρωι. Concedo respici hoc loco ludos ab Eleusiniorum demo actos, sed quomodo confundi possint ac comparari cum Eleusiniorum certamine patrio, frustra quaeras. Nec mirum. Sunt enim Dionysia haud dubie feriae demi Eleusiniorum, Eleusinia universi populi Atheniensium.

[2]) Ita ut intercedat quaedam eorum similitudo cum Panathenaeis (Hermann, gott. Alt. 46, 13. 54, 11; Schoemann, gr. Alt. II, 471), Asclapiëis Cois (Dittbg. 398 not. 2), ludis Deliis (G. Gilbert, Deliaca, Göttg·

cedunt versibus impensa quattuor annorum insequentium numerantur in ludos, ut videtur, facta: v. 42 *ἀπὸ τούτου* (scil. frumenti *Ῥαρίας*) *ἐδόθη ἱερεῦσι καὶ ἱερείαις κατὰ τὰ πάτ[ρι]α ἐπ[ὶ Νικήτου ἄρχοντ(ος)]* [1] | *μέδιμνοι ΓΔΙ· ἐπὶ Ἀριστοφάνους ἄρχοντος μέδιμνοι ΓΔΙ· ἐπὶ Ἀριστοφῶντος ἄρ[χο]ντος [μέδιμνοι ΓΔΙ] | ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος μέδιμνοι ΓΔΙ· κεφάλαιον ἱερεῦσιν καὶ ἱερεί[αι]ς [ἐπὶ τοὺς ἀγῶνος μέδι-] | μνοι ΗΗΔΔΔΔΜΜΜΜ*. Duplicia igitur fuisse Eleusinia rectissime statuas: altera minora sive anniversaria, altera maiora sive triennalia et quinquennalia; etenim quamquam nullum unum comparet apud scriptores huius discriminis indicium, tamen omnia inveniuntur vestigia, unde cogi id posse probabiliter Dittenberger concedit (de sacris Rhodiorum, ind. lect. Hal. 1886 p. VI). Nam sic tantum quid sibi velit illud *τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια* [2]) Dittbg. 400, 5; C. I. A. III, 663 (fortasse etiam C. I. A. III, 682, cf. infra) intellegitur. Accedit aliud argumentum iam a Chresto Tsunta p. 258 allatum, quod mirum esset, si in titulis honorariis pronuntiari iuberentur coronae Eleusiniis, cum illa non nisi tertio quoque anno celebrarentur. Quae inscriptiones inde ab tertii saeculi initio usque ad ultimi finem exaratae ut summam ludorum gloriam demonstrant, ita ad eorum tempus definiendum nihil prorsus valent: coniunguntur enim Eleusinia cum celeberrimis quibusque Atheniensium feriis, sed non mutato ordine,[3]) quocumque tempore facta sunt decreta, semper sic exstat: *ἀνειπεῖν* (vel *ἀναγορεῦσαι*) *τὸν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει καινοῖς τραγῳδοῖς καὶ Παναθηναίων καὶ Ἐλευσινίων καὶ Πτολεμαίων τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν* (C. I. A. II, 444, 32;

1869), quae ita erant anniversaria, ut quinto quoque anno magnificentia praestaret sollemnitas.

[1]) Siquidem recte statuit P. Foucart, Bull. VIII, 1884, p. 199.

[2]) Quod ne idem esse statuamus ac mysteria maiora (cf. infra) titulorum ratione impedimur, utpote quorum altero agitur de victoria Eleusine reportata — semper autem dicitur *νικᾶν τὰ Ἐλευσίνια*, non *μυστήρια* —, altero de ludorum agonotheta.

[3]) Modo C. I. A. II, 341, 9 excipias, ubi Eleusiniorum mentionem praecessisse Panathenaeorum statuatur necesse videtur: *καὶ ἀνειπεῖν τὸ[ν στέφανον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει καινοῖς τραγῳδοῖς καὶ Ἐλευσ]ινίων καὶ Παναθηναίων κτλ.*

445, 6; 446, 29; 451, 2; 466, 41; 467, 48, 99; 468, 31 similiterque *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 3, 1885, p. 143, 14) aut omissis verbis *καὶ Πτολεμαίων* (C. I. A. II, 402, 13; 438 b, 22; 465, 17, 51; 469, 35, 69; 470, 26, 48; 471, 42, 93; 479, 37; 480, 28; 481, 63; 482, 53). Atque etiam in cleruchorum qui Hephaestiam incolebant decreto C. I. A. II, 592, 7 [1]), circa 220 facto exstitisse videntur Eleusinia, ad quae theoros quotannis esse missos conici fortasse licet ex versu 10.

Rarius eorum fit mentio saeculis insequentibus, at exstant nonnulla temporum Romanorum testimonia, quibus etiamtum superstites fuisse ludos demonstratur, quorum antiquissimum videtur Dittbg. 400, 5: *[Ἐλε]υσίνια τὰ μεγάλα ἄνδρας πένταθλον*; 17 *Ἐλευ|σίνια τὰ καὶ Καισάρηα ἄνδρας πέντα|[θλον]*, sequitur titulus prioribus Hadriani imperatoris annis, si quid video, vindicandus C. I. A. III, 663, 6 *ἀγωνοθετήσαντα τῶν μεγάλων Ἐλευσινίων*, tum exstat in catalogi ephebici frustulo vix initio saeculi tertii recentiore C. I. A. III, 1168, 5 *[Ἐ]λευσείνια*, et eidem tribuo aetati Bull. de corr. hell. VI, 1882, p. 436, 10 *ἀγωνοθετήσαντος Παν[αθηναίων] | καὶ Ἐλευσινίων*, quod spectat ad Claudium Demostratum, qui Marco Aurelio floruit imperatore, denique inscriptio Megarica C. I. G. 1068 exhibet *Ἐλευσείνια ἐν Ἀθήναις γ'*, qua sola significatione iam recens eius origo luculentissime indicatur (Mommsen p. 264) Ne afferam Dittenbergerum (de eph. att. p. 62) secutus C. I. A. III, 119, 4 inter 156 et 165 post Chr. n. factum, in quo exstat *σωφρονιστὴς Ἀθηναῖος Σπένδοντος Ἐλευσίνιος τοῖς ἐφήβοις τὸν Ἡρακλέα ἀπὸ τῆς ἐν Ἐλευσῖνι νείκης*, ea prohibitus sum ratione, quod nullum inveniri potest certum vestigium, ex quo utrum ad mysteria an Antinoëa Eleusine peracta referenda sint inscriptionis verba appareat, sed fortasse ansam aliquam praebet

---

[1]) *[Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει] τραγωιδῶν τῶι καινῶι ἀγῶνι [κ]αὶ Παναθη[ναίων καὶ Ἐλευσινίων τοῖς γυ]μν[ι]κ[οῖ]ς ἀγῶ[σ]ιν*; eadem ludorum Dionysiacorum significatio insolentior exstat in decreto quodam paucis decenniis antiquiore: *Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 3; 1885, 143, 14 *[ἀνειπεῖν δὲ τὸν στέφα]νον Διονυσίων τε τῶν ἐν ἄστει τραγωιδῶν τῶι και|[νῶι ἀγῶνι]*, quare Koehleri supplementum reieci: *τῶν μεγάλων*, quod nisi literarum spatio exstinctarum non commendatur, cui satisfacere etiam nostram restitutionem non est quod dicam.

illa inscriptio. Etenim titulorum paucitas ne mira cuipiam videatur, sic rem expediendam censeo, Hadriano initiato a populo Atheniensium adulationi turpi et abiectae nimis proclivi immutatum esse Eleusiniorum nomen in Antinoëa *ἐν Ἐλευσῖνι,* quae saepissime inveniuntur in illius aetatis titulis. Neque id abhorret ab illius saeculi indole (C. Bötticher, Phil. Suppl. III p. 314 sqq. Lenormant, rech. à Él. 180), quo non modo imperator ipse quovis modo celebrabatur colebaturque (C. I. A. III, 900), sed etiam Sabinae uxori ut *νέᾳ Δήμητρι* sive *νεωτέρᾳ* divini tribuebantur honores eiusque cultus adiungebatur mysteriis (cf. C. I. A. III, 12. 899; Lenormant l. c. 34, 185). Et constat in Antinoi honorem cultum conditum esse, cuius sacerdos semper e numero epheborum fuit (Dittenberger, de eph. p. 73) diciturque formula sollemni *ἱερεὺς Ἀντινόου ἐφήβου* (C. I. A. III, 1120. 1131), nec non certamina duplicia *ἐν ἄστει* et *ἐν Ἐλευσῖνι* „statim post Antinoum in Aegypto defunctum (fere a. 130 p. Chr.) instituta“ (C. I. A. III, 1 p. 284); quae cur „imprimis epheborum propria fuisse“ (Dittenbg., de eph. l. c.) negemus, nihil video, cum praesertim eorum agonothetae saepissime recenseantur in titulis ephebicis. At haec coniecturae meae omnino non possunt refragari, dummodo tam arte coniuncta esse tum mysteriorum cultum celebrationemque cum epheborum institutis teneamus, ut non modo magnae essent eorum partes in pompa deducenda sacrisque faciendis, sed etiam agonothesia Eleusiniorum commemoretur in inscriptione ephebica C. I. A. III, 1168. Iam si ludorum, quibus nomen est *Ἀντινόεια ἐν Ἐλευσῖνι,* formam spectamus, quae accurate cognoscitur ex titulis C. I. A. III, 1129; 1147; 1223 — commemorantur autem hic *πάλη, δόλιχος, ἐγκώμιον, στάδιον, δίαυλος, παγκράτιον, ὅπλα, ποίημα,* quibus vicisse se ephebi nuntiant — quominus nomine solo diversos eos fuisse credamus ab certaminibus Eleusiniis, nihil profecto adversantur ludorum genera. Quam nuncupationis mutationem etiam probabiliorem reddit, quod in Bacchi theatro sellae cuidam inscribitur C. I. A. III, 280 *ἱερέως | Ἀντινόου | χορείου | ἐκ τεχνιτῶν,* unde Antinoum Dionysi suscepisse partes suo collegisse iure nemo infitiabitur Boetticherum, Phil. Suppl. III, 315 (Mommsen p. 266), cum praesertim Antinoi statuam exstructam fuisse veri simile sit in templo Eleusinio (Lenormant, rech. 185 sq. et

414).[1]) Quae vestigia secutus si sic statuimus iam apparet, quid sibi velit illud „plane singulare, quod Eleusiniorum agonothesia in titulo ephebico commemoratur“ (C. I. A. III, 1168), irrepsit nimirum denuo vetus ludorum nomen pro Antinoëis, quorum agonothetae sexcenties sunt in huiusmodi titulis, idemque valet de Bull. de corr. hell. VI, 1882, 436. Ac confirmatur quodammodo haec coniectura inscriptione, quam supra tetigi C. I. A. III, 119, 4 *ἀπὸ τῆς ἐν Ἐλευσῖνι νείκης,* quod sic nude dici potuisse vix crediderim, si tum Eleusine et *Ἐλευσινίων γυμνικὸς ἀγών* ageretur et *Ἀντινόεια,* sed tum semper accuratior adderetur ludorum definitio necesse fuisse mihi quidem videtur. Ea ipsa de causa fortasse offensioni esset C. I. A. III, 1129, 20, ubi invenitur *ἐν Ἐ|λευσῖνι στάδιον* nisi antecedentibus verbis *Ἀντινό|εια στάδιον* demonstraretur intellegenda esse sine dubio Antinoëa. Quid, quod ne analogia quidem caret haec nominis immutatio? An non feriarum significationem, quae exstat Dittbg. 400, 7 *Ἐλευ|σίνια τὰ καὶ Καισάρηα* simili deberi putas Atheniensium adulationi? Nonne id quoque vim quandam addit sententiae nostrae, quod ne *Ἀντινόεια ἐν ἄστει* quidem novae videntur feriae, dummodo recte statuisse A. Mommsenum concedas (Heort. 61 not. 2; 332; 397) hoc nomen magnis tum impositum fuisse Dionysiis. Omnino quod in titulis ephebicis priorum post Christum natum saeculorum, quibus „Grae-

---

[1]) Quod ne quis prorsus inauditum putet, haud abs re videtur epigramma quoddam paulo recentius — nam altero potius an tertio adscribendum sit saeculo dubium — Lernae inventum laudare (Conze et Michaelis, Annal. inst. 1862 p. 20 sqq. = G. Kaibel, epigr. gr. ex lap. conl. 821 p. 335), quod initium capit hisce:

Βάκχῳ μ[ε] Βάκχον καὶ προςυμναίᾳ θεῶι
στάσαντο Δηοῦς ἐν κατηρεφ[εῖ] δόμω[ι,
τὸν Ἀρχε[λά]ον πα[ῖ]δα ὁμάν[υ]μ[ον] πατρί.

Quorum versuum G. Kaibelio teste (de mon. aliquot Gr. carminibus, Bonn 1871, p. 37) Buecheler sensum extricavit hunc: „Archelaum sub Bacchi imagine a mystis Eleusiniis in templo deae Eleusiniae, quae sancto nomine *Δηώ* (v. 2) audit, consecratum fuisse Cereri Lernaeae (v. 1—3).“ Aliter sane interpretatus est ipse Kaibel, sed ne tum quidem, cum illum secutus Lernae signum illud Archelai Bacchi specie inducta consecratum esse in Cereris fano, statuis, testimonii minuitur auctoritas. An quae Lernae fiebant, etiam Eleusine fieri tum potuisse neges? Equidem affirmo nec Kaibelio assentiri dubito.

corum in gymnicos ludos studia creverant in immensum, hoc est ab Hadriano inde potissimum" (Boeckh, C. I. G. I p. 46) inter tot victorias reportatas nulla usquam mentio fit Eleusiniorum et in catalogis magistratuum gymnicorum numquam fere comparent Eleusiniorum, mihi semper suspicionem movebat.[1])

---

[1]) At obiciat fortasse quispiam, totam vacillare et claudicare disputationem ad irritumque cadere meam de Antinoëis ἐν Ἐλευσῖνι coniecturam, quoniam omnia quae in titulis ephebicis recensentur certamina non universi populi Atheniensium fuisse videantur, sed epheborum propria peculiariaque. Concedo admodum firmis inviti adminiculis hanc sententiam, quamquam intricata illa adhuc nondum ad finem perducta est quaestio, immo vix tacta. Sed utut est ne sic quidem litus arasse neque hilum profecisse mihi videor. Primum enim etiam ad ludos ephebicos admissos esse alios praeter ephebos homines quominus contendamus nihil refragatur. Ac ludis illis, qui in Hadriani honorem conditi sunt ab ephebis, re vera factum id esse luce clarius apparet, si inspicis C. I. A. III, 20, 24, ubi exstat τοὺ[ς] Ἁδριάνεια νικήσαντας καὶ ἆθ||λα λαβόντας ἐκ [τῆς συνόδου τῆς] περιπο[λ]ιστικῆς, qua imperatoris — nescio cuius — alterius saeculi „epistola dici de privilegiis quibusdam, quorum participes esse iubeantur ei ex technitarum Dionysiacorum numero qui in Hadrianëorum certaminibus vicissent", iure meritoque statuit Dittenberger l. c., quare per se minime offendendum puto in titulis supra allatis, quibus Eleusiniorum victoriae insunt reportatae non ab ephebis, ut videtur: Dittbg. 400. C. I. G. 1068. An plane novum inauditumque videatur, quae olim Atheniensium fuerant ferias saeculis gliscentibus epheborum institutis adiunctas esse statuere? Nonne sic immutatam esse Theseorum rationem quivis concedat, ratione habita Gellii XV, 20 (Theseo certamine pugnavit, scil. Euripides. cf. Plut. Thes. 36; schol. Arist. plut. 627; Suid. s. v. Θησείοισιν), nisi forte iis quae in ephebicis titulis commemorantur saepissime Theseïs nullam intercedere rationem cum prioribus probatur? Accedit autem quod etiamnunc vestigia quaedam inveniri possunt, unde elicias, quomodo factum sit, ut ad ephebos transirent certamina Eleusinia. Etenim ex titulo C. I. A. III, 2 (de quo infra cap. III) primis Hadriani imperatoris annis finitas esse mysteriorum ferias die Boëdromionis vicesimo secundo vel primo constat, unde enodare licet tum non iam adiunctam fuisse certaminum celebrationem. Sed Hadriano initiato cum denuo effloresceret mysteriorum gloria, restitutos esse etiam ludos illos Eleusinios sponte patet, et aliter tum fieri vix potuit, quam ut ephebis eorum traderetur actio, quorum instituta quanto splendore laudeque praestiterint tum, Hadriano ipso igniculos illos pristinae virtutis magis magisque decrescentes quam maxime fovente, satis superque constat. Quo concesso quam bene omnia quadrent, supra exposui.

At quomodocunque res se habet, id pro certo affirmare non dubito ac quovis pignore sponderi posse puto, Eleusiniorum ludos gymnicos adiunctos fuisse mysteriorum celebrationi. Nam si utrorumque administrationem fuisse penes eosdem magistratus sacerdotesque Eleusinios (cf. Rat. El. partem supra exscriptam et huius quaestiunculae partem alteram), utraque eadem floruisse laude, intra sacros templi Eleusinii fines fuisse *δρόμον* (C. I. A. I, 332, 2)[1] et *δόλιχον* (Rat. El. I, 25), Telesidromo immolatum esse mysteriorum sacris (C. I. A. I, 5, 4 cum Lenormanti nota rech. 88), haec omnia si accuratius perpendimus, nonne etiam tempore conexa fuisse Eleusinia mysteriaque probabile fit? An paucorum mensium intervallo, ut O. Mueller Schoemannusque vult, duo tam celebres et undique frequentatas actas esse ferias putas Eleusine? Quodsi revera factum esset, severissimo nuncupationum discrimine eas seiungi exspectandum certe esset et desiderandum. At exstant testimonia satis multa, ex quibus aliter rem se habuisse luce apparet clarius, velut exhibet titulus sub ultimi saeculi initio incisus C. I. A. II, 476, 48 *τὸν δὲ ἐν Ἐλευσῖνι* (scil. *καθεσταμένον κολαζόντων*) | *ὅ τ[ε] ἱεροφάν-[τη]ς [καὶ οἱ κα]θ[εσ]ταμένο[ι] ἄ[νδρ]ες καθ' ἕκαστον |τὸν ἐνιαυτὸ]|[ν] ἐπὶ τὴν παν[ή]γυριν* et alter ad Augusti aetatem referendus C. I. A. III, 649, 4: *προνοηθέντα το[ῦ περὶ] τὴν | πανήγυριν κόσ[μον]*, quorum prioris verba quin spectent ad mysteriorum curatores (*ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων*), dubium vix est[2]), posterioris ad Eleusiniorum ludorum agonothetam revocanda videntur, sed minus accurate dicta essent, si non una tantummodo panegyris celebrata esset Eleusine. Multo autem maioris momenti id esse puto, quod saepius ponitur pars pro toto, i. e. Eleusiniorum significatio pro mysteriorum, nam A. Mommsenum p. 263[3]) recte statuisse Eleusinia prioribus proprie tem-

---

[1]) Quem quid sit cur Kirchhoff seorsim iudicans ab Boeckhio, C. I. G. I, 27 intellegat „ambulationem eorum usibus destinatam, qui ad sacra celebranda convenissent“, equidem ignoro. — Theatrum quod exstitisse Eleusine constat, consulto hoc neglexi loco. cf. infra p. 25 sq.

[2]) Cf. Koehlerum l. c. et Fränkelium ad Boeckhii Staatshaushalt[3] I, pag. 330.

[3]) Eodem loco refutata est sagacissime opinio Pindari scholiis propagata et a plerisque credita, certamina nuncupata esse etiam *Δη-*

poribus nihil aliud notasse quam ludos, et ex vulgari vocis usu et ex grammaticorum notis colligi potest. (Harp. Suid. Et. mag. 329, 41 s. v.; schol. Pind. Ol. IX, 150; schol. Aristid. III p. 55 Dind.).

Ac primum [1]), quod sciam, hic liberior vocis Ἐλευσίνια usus statuendus est in titulo C. I. A. II, 741 (Dittbg. 374) anno 330 exarato v. 66, 75 ἐξ Ἐλευσινίων παρ' ἱεροποιοῖς, tum exstat apud Dinarchum I, 25: Θεμίστων δὲ τὸν Ἀφιδναῖον, διότι τὴν Ῥοδίαν κιθαρίστριαν ὕβρισεν Ἐλευσινίοις, θανάτῳ ἐζημιώσατε. Recentiora exempla, quorum satis magnam copiam inveniri in Stephani thesauro vix est quod dicam, omitti possunt praeter duo Romanae aetatis inscriptionibus servata: C. I. A. III, 916, 8 κανηφορή||[σασ]αν Ἐλευσινίοις, C. I. G. 4770 a 1 δᾳδοῦχος τῶν Ἐλευσινίων, cui respondet 4770 b 1 ὁ [δ]ᾳδοῦ[χ]ος τῶν [ἁ]γιω[τά]τ|ων Ἐλευσῖνι μυστηρίων. Quid, quod tanta novissimis antiquitatis temporibus duorum illorum nominum fuit confusio, ut dici posset τὰ μεγάλα Ἐλευσίνια schol. Arist. Pl. 1014 pro mysteriis magnis Eleusine factis et usurparetur haec vox etiam de minoribus, quamvis Agris celebratis, ab Lycophronis scholiasta quodam (1327) ἐμυήθη (Hercules) τὰ Ἐλευσίνια τὰ δι' αὐτὸν λεγόμενα μικρὰ μυστήρια?

Quod si quis hac argumentatione sibi non persuadeat, duobus aliis indiciis allatis iam nulla omnino dubitatio exstare potest, quin re vera artissime connexi fuerint ludi cum mysteriis. Etenim in eisdem templi Eleusinii rationibus, quibus de ludorum trieteride et penteteride docemur, leguntur inde ab versu 28: [εἰς μυστήρια] | τὰ μεγάλα [2]) ἔδωκαν ταμίαιν τοῖν θεοῖν, οὐ

μήτρια, quod quidem nomen aliis sane adhibebatur locis pro Cereris ludis. (Poll. on. I, 37).

[1]) Titulum multo vetustiorem C. I. A. I, 5, 2 τοὺς ἱεροποιοὺς Ἐλευσινίων καὶ .... quamquam non ignoro, omittendum censui, quoniam Ἐλευσινίων fortasse masculini est generis; quod si recte restituisset A. Mommsen p. 63, 242, 257: καὶ [Ἀθηναίων] dubium non esset, at neutiquam certa est illa coniectura, immo repugnat iis, quae de Eleusiniorum administratione cognitum habemus. (Dittenbg. 13 not. 4). confer infra.

[2]) scil. ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος. cf. Tsuntas, Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 1, 1883, p. 257; altero igitur et quarto uniuscuiusque olympiadis anno mysteriorum maior erat splendor, agitabanturque ludorum τριετηρίς et πεντετηρίς.

μερισ[άντ]ων τῶ[ν ἀποδεκτῶν, ἀπὸ μισθωμάτων τῶν τεμενῶν] [1]) || *ἃ ἐμίσθωσαν ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ πάρεδροι καὶ οἱ ἐ[πισ]τάτ[αι οἱ Ἐ]λε[υσινόθεν καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν]* | *μυστηρίων Εὐθυκράτης Δρακοντίδου Ἀφιδναῖ(ος), Κ[α]λλικράτης [Κ]αλλι . . . [εἰς μυσ]τήρια τὰ μεγάλα ἐπ' Ἀριστοφάνους ἄρχοντος μισθωμάτων, ὧν ὁ βασιλε[ὺς καὶ οἱ πάρεδροι καὶ οἱ ἐπι]|στάται οἱ Ἐλευσινόθεν καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν μυστηρίων ἐμίσθωσαν, [ἔδωκεν ταμίαιν τοῖν θεοῖν]* | *Αἰσχύλος Ἱππίσκου Παιονίδης ΗΠΔΔ οὐ μερισάν[τω]ν τῶν ἀποδεκτῶν· κεφά(λαιο)ν [λήμματος . . . . . κεφά(λαιον)]* | *ἀναλώματος ΧΧΓ^H^ΗΗΗΗΓΔΔΔ⊢⊢ΤΧ.* Haec si spectamus verba, maioribus impensis sumptibusque praestitisse illo quadriennio duorum annorum mysteria perlucide apparet [2]) nec licet dubitare, quin iis ipsis hoc factum sit annis, quorum ludi quoque magnificentiores erant et splendidiores. (Tsuntas l. c. 257 not. 1). Quam enim huius rei causam fuisse putas, si certamina alio ac mysteria acta tempore aliisque circumscripta essent legibus; equidem nullam invenire potui.

Restat ut paucis de synodi artificum scaenicorum decreto agam C. I. A. II, 628 (Mommsen p. 266), quo ultimi a. Chr. n. saeculi initio [2]) certe coniuncta esse Eleusine probatur *θυσίας (δὲ) καὶ μυστ[ήρια καὶ ἀγῶνας γυμνι|κοὺς καὶ μουσι]κούς τε καὶ σκηνικούς,* quamquam eorum verborum qui connexus fuerit cum ceteris ratioque grammatica neutiquam satis est perspicuum. — At Eleusinia „ludis scaenicis [4]) celebrata esse ex hoc titulo

---

[1]) Editor graecus supplevit *ἀπὸ τῶν μισθωμάτων τῶν ἱερῶν.*

[2]) Quadrat igitur quodammodo ad verum rerum statum Poll. VIII, 107; *ἱεροποιοί· δέκα ὄντες οὗτοι ἔθυον θυσίας τὰς πεντετηρίδας, τὴν εἰς Δῆλον, τὴν ἐν Βραυρῶνι, τὴν τῶν Ἡρακλείων, τὴν Ἐλευσῖνι,* licet minus accurate nimisque in universum sit dictum.

[3]) Lenormant, rech. 118 sq.; Sauppe, de colleg. art. scaen. att. in ind. lect., Göttg. 1876, U. Köhler litteratura nisus, — ad alterum saeculum ascendere non dubitabant Lüders, die dionysischen Künstler, p. 68, et quos ibi ille citavit.

[4]) Plane semovendum duxi ab hac quaestione ne dicam furca expellendum testimonium Hesychii s. v. *Ἐλευσίνια· ἀγὼν θυμελικὸς ἀγόμενος Δήμητρι,* utpote quod num omnino spectet ad Eleusinia Eleusine facta admodum sit dubium. (Preller, Dem. et Pers., p. 72 not. 34, et Reisch, de musicis Gr. certaminibus, Vindob. 1885, p. 51.) Sequitur

probari posse“ Koehler negat suo ut videtur iure, dummodo de publica Eleusiniorum celebratione haec verba accipias. Constat sane ab Alexandri Magni inde temporibus inveterasse consuetudinem, ut etiam aliis ac Dionysiis feriis agerentur fabulae (Lüders l. c. p. 110 sqq.), nec synodum illam reapse Eleusine non solum *σπονδὰς* et *παιᾶνας* (v. 10, 19), sed etiam ludos perfecisse scaenicos equidem negaverim, at nihil inde redundare ad publicam vulgaremque universi populi Atheniensium consuetudinem, satis demonstrari puto eo quod ex vv. 17. 38 licuisse apparet synodi epimeletae duos addere dies suo arbitrio. Neque enim si publice sollemniterque acti essent scaenici ludi, nescio cuius arbitrio subiecti essent sed populi. Quare facere non possum, quin quamvis invitus adverser P. Foucartio l. c. p. 200, cui inter musicos ludos quos Eleusiniis factos scimus, etiam scaenicos editos esse admodum probabile videtur. Fallitur sanequam vir ille doctus, cum confirmari ratus est sententiam suam titulo in Bull. de corr. hell. III, 1879, p. 121 (Dittbg. 345) expresso, ubi exstat v. 9 *ἀνειπε||ῖν τὸν στέφανον Ἐλευσῖνι ἐν τῶ|ι θεάτρωι τραγωιδῶν τῶι ἀγῶνι* [1]), quae verba quin referenda sint potius ad Dionysia item Eleusine peracta, nunc dubium esse vix potest [2]), cum nuper in lucem prodierint et Cerycum Eumolpidarumque decretum (*Ἐφ. ἀρχ. περ.* III, 1, 1883 p. 83, 7) *ἀναγορεύειν τοῦτον | τὸν στέφανον Διονυσίων τῶι πατρίωι ἀγῶνι | Ἐλευσῖνι ἐν τῶι θεάτρωι* et Eleusiniorum (eodem loco *τευχ.* 2, 1884 p. 71, 19) *ἀνειπάτω δ᾽ αὐτὸν ὁ μετὰ Γνᾶ[θ]ιν δήμα||ρχος Διονυσίων τῶν Ἐλευσῖνι τοῖς τραγωιδοῖς,* in qui-

---

enim *παρὰ Λάκωσι,* quod nunc fere coniungunt cum verbis antecedentibus; recte, si quid video. Etenim in decreto illo ficticio (apud Boeth., de musica ed. Friedlein, p. 182 sq., de quo praeter Reischium l. l. et eos quos ille affert, cf. O. Müller, Dor.[2] II p. 316), quo Spartani Timotheum notasse dicuntur, exstat: *παρακληθεὶς δὲ καὶ ἐν τὸν ἀγῶνα τᾶρ Ἐλευσινίαρ Δάματρος ἀπρεπῆ διεσκευάσατο τὰν τῶ μύθω διασκευάν.* Ac profectum esse illud decretum ab falsario artis musicae non imperito ne Reisch quidem infitiari ausus est. Quare re vera Spartae ludi scaenici Cereris quin acti sint, addubitare non ausim.

[1]) Commemoratur hoc theatrum etiam C. I. A. II, 574, 7 *τὸ θέ||[ατρον τὸ Ἐλευσ]ινίων* et Rat. El. I, 45.

[2]) Idem fere Reischium, de musicis Gr. certaminibus, Vindob. 1885 p. 55, statuisse gaudeo.

bus accuratior inest illius certaminis definitio. Plane igitur in dubio adhuc relinquendum censeo, utrum aliquando Eleusiniis publicis sumptibus actae sint fabulae necne, at de prioribus temporibus, quoniam nec vola exstat nec vestigium, prorsus negare non dubito.

Sed redeamus iam unde defleximus. Puto igitur etiam ex hoc effici decreto mysteriorum ferias excepisse certamina atque in universum omnibus me persuasisse spero, quamquam singula fortasse novis repertis titulis paulo aliter se habuisse dicendum erit. Ceterum non statim post mysteria Eleusine revertisse mystas Athenas, ne afferam multa, perlucide patet ex Plut. quaest. symp. II, 2, 1: *ἐν Ἐλευσῖνι μετὰ τὰ μυστήρια τῆς πανηγύρεως ἀκμαζούσης εἱστιώμεθα.*

At iuvat paucis meam de ludis Eleusiniis sententiam amplecti. Antiquitus nimirum coniuncta erant certamina cum mysteriis, quae tum non nisi tertio quoque anno et quinto celebrabantur — id quod cum alii statuerunt (cf. Lobeck 34 sqq.; O. Müller, A. E. 278; Lenormant, rech. 88) tum A. Mommsen pag. 65 sqq. ex ipsa cultus natura et origine verissime evincit.[1]) Sed cum mirum quantum evolaret mysteriorum gloria multique initiarentur, brevi factum est ut quotannis ea agi placeret, sed mansit pristinae celebrationis vestigium, cum ludi maiore sollemnitate illis tantum temporibus etiam saeculis posteris ederentur. Valuit autem hic usus, qnamvis mutaretur per aliquid temporis nomen, constititque sibi ad infimam usque aetatem, auctus fortasse in saeculorum decursu ad ambitum ampliorem. Nec quin non prius quam mysteria ipsa evanuerit haec certaminum actio, tum sane minore praedita splendore, est cur dubitemus. Agebantur autem Eleusine antiquitus *ἀγῶνες* et *γυμνικοί* et *ἱππικοί* nec non *μουσικοί,* quorum priores certe quotannis fiebant postea.

Desideratur sane certum ludorum musicorum testimonium

---

[1]) Recte igitur se habet, quod dicit Aristides in Eleusinio I p. 420 Dind.: *πανηγύρεις τοίνυν αἱ μὲν ἄλλαι δι᾽ ἔτους πέμπτου καὶ τρίτου πληροῦνται, μόνη δὲ ἡ τῶν μυστηρίων παντὸς ἔτους ἐνίκησεν εἶναι,* quamvis ad probandam meam opinionem, quia spectasse oratorem pristinam mysteriorum rationem etiamtum notam non constat, utique nihil valere ipse concedam.

templi Eleusinii rationibus i. e. ol. 112 antiquius, neque tamen quominus ad priora ascendamus tempora, eo impediri nos posse putaverim, cum praesertim non sine veritatis specie hymnum in Cererem homericum, quo respici cultum Eleusinium in propatulo est, quemque si minus ab sacerdote Eleusinio, quod placuit Vossio, attamen ab Atheniense factum (Voss, Hymne an Demeter, 1826 p. 1; O. Müller, gr. Lit. I p. 134; Baumeister, hymn. hom. 278 sqq.; Wilamowitz-Möllendorff, phil. Untersuch. I, 125; Mannhardt. mythol. Forsch. p. 211) atque certaminis alicuius in Attica instituti destinatum fuisse usui nemo non videt, vel ut modestius loquar — nam aliter sentire F. Dittmarum, prol. ad hym. in Cer. hom., Hal. 1882 p. 17, non ignoro — vidit Welcker, ep. cycl. I, p. 392 not. 627, vidit Preller, Dem. et Pers. 69 sqq., Baumeister l. c. p. 280, Bergk, gr. Lit. I, 679, — Eleusiniis ipsis (Voss, p. 1) cantatum esse conicias, neque alia erat causa, cur Preller Baumeisterque hanc probare opinionem dubitarent, atque „quia musica certamina cum iis coniuncta non fuisse“ pro certo habuerunt. Ceterum de huius hymni origine audacius quam verius disseruisse mihi videtur Baumeister, cum Pisistratidarum eum aetati assignandum censuit; nempe omnia quae quidem ex hymni argumento sermoneque elicere possimus, ita sunt comparata, ut ad tempora priora aut necessario referenda sint aut certe sine ulla difficultate referri possint (cf. Wilamowitz-Möllendorff l. c. et H. Franckium, de hym. in Cer. hom. compositione, dictione, aetate, Kiel 1881 p. 26; Mannhardt l. c. p. 210 sq.). Quod addidisse in transcursu satis habeo, quia tam intricatam ad finem perducere quaestionem equidem non ausim nisi redintegratam ab omni parte.

Cetera propediem edentur in Diss. Hal. vol. VIII.

VITA.

Natus sum Augustus Nebe a. d. IV. cal. Oct. a. h. s. LXIV in oppido Hasso-Nassoviae, cui nomen est Herborn, patre cognomini, theologiae professore et doctore, nunc pastore Rosslebiensi, matre Carolina e gente Kesslerorum, quos superstites esse adhuc valde gaudeo. Fidei addictus sum evangelicae. Primis literarum rudimentis et in schola elementari et domestica patris doctrina imbutus cum duodecimum annum agerem, scholam adii Rosslebiensem, quae F. Wentrupio tunc floruit rectore, quam septem per annos frequentavi. Auctumno anni h. s. LXXXII maturitatis testimonio instructus Argentoratum me contuli, ubi et stipendia merui et scholas audivi, quas habuerunt vv. dd. Henning, Michaelis, Nissen, Studemund, Windelband. Deinde duobus semestribus peractis civibus universitatis Fridericae-Guilelmae Berolinensis adscriptus per bis sex menses audivi vv. ill. Curtius, Kirchhoff, Oldenberg, Paulsen, Roediger, Scherer, v. Treitschke, Vahlen. Exercitationibus suis privatissimis ut interessem permiserunt vv. dd. Roediger et Scherer. Inde ab auctumno anni LXXXIV Halis docuerunt me: Dittenberger, Erdmann, Gering, Haym, Hiller, Heydemann, Keil, Zacher. Exercitationum philologicarum ut particeps essem Hilleri Keiliique, theodiscarum Geringii Zacherique mihi contigit benevolentia. Seminarii philologici sodalis fui ordinarius per bis sex menses; cuius seminarii rectoribus, Dittenbergero, Hillero, Keilio optime de me meritis si non solum gratias agere hoc loco mihi licuerit, sed etiam referre aliquando gratiam eorum institutione dignam, valde gaudebo.

SENTENTIAE CONTROVERSAE.

I.

Tituli Ἐφ. ἀρχ. περ. III, 4, 1886 p. 12 versus 7 sic est supplendus: περὶ ὧν ἀπαγγέλ||[λει ὁ ἄρχων ὑπὲρ τῶν θυσιῶν ὧν ἔθυε τῶι] τε Διονύσωι κτλ. cf. Dittbg. 382.

II.

Lys. IV, 13 sublato glossemate ἔδωκα τὸ ἀργύριον scribendum statuo: ἦ δεινόν γε, εἰ εἰς μὲν λύσιν τοῦ σώματος ἐκ τῶν πολεμίων ἐξῆν ἄν μοι χρῆσθαι αὐτῇ ὅ τι ἐβουλόμην, κινδυνεύοντι δέ μοι περὶ τῆς πατρίδος οὐδὲ πυθέσθαι παρ' αὐτῆς τἀληθῆ ἐκγενήσεται κτλ. cf. Andoc. I, 102; Lys. 7, 35; Isae. X, 12; quaeque Hermann attulit de part. ἄν p. 56 sq.

III.

Dirarum Pseudovergilianarum compositio strophica non est.

IV.

Ovid. Trist. II, 8 scribo: iam demum visa Caesar ab Arte mea.

l. c. II, 77: Ah ferus et nobis crudelior omnibus hostis.

V.

Apul. Met. IV, 28 conicio: ut ipsam prorsus deam eam venerant religiosis adorationibus. (cod. Venerē *)

l. c. IV, 32: et tanto numine precibus et victimis inclinato virgini petit nuptias cet. (cod. ingrate).

l. c. V, 10: et nunc quidem concedamus ad maritos ..... deinque cet. (cod. diuq; teste Eyssenhardtio).